

Koldingbogen

ÅRSTAL:	2003
FORFATTER:	Kirsten Elisabeth Krag
TITEL:	Georg Herman Born – min farfar.
KORT RESUME:	Købmand Georg Herman Born 1891–1959, der byggede flyvemaskiner.

GEORG HERMAN BORN – MIN FARFAR

AF KIRSTEN ELISABETH KRAG

FARFARS BEGRAVELSE

Jeg husker dele af det tydeligt – en solbeskinnet dag i maj i 1959. Jeg var 12 år. Min farfar var død efter lang tids sygdom, 68 år gammel. Jeg skulle for første gang deltage i en begravelse. Med de sædvanlige formaninger om at opføre sig pænt og holde sig i baggrunden startede begivenheden. Det var svært at forholde sig til. Som det var dengang, holdt man børn ude af den slags begivenheders centrum, døre blev lukket, der blev hvisket, og jeg var derfor aldeles uforberedt.

Det var ikke, fordi jeg ikke vidste, hvad en begravelse var. Tværtimod. Vi boede i min barndom i Zahns-gade, og alle børn fra gaden benyttede Kapelvej som legeplads. Vores leg blev afbrudt, når der var bisættelser fra Sygehuskapellet, og vi deltog derfor som en naturlig ting som tilskuere til bisættelserne. Nysgerrige, men i respekt, stillede vi op langs fortovet og bøjede hovedet lidt, når rustvognen kørte forbi – men ikke dybere, end at vi kunne observere. Vi betragtede ligtoget, de sørgende, blomsterne – og vurderede i det hele taget, om den døde var elsket og savnet, havde stor familie, mange venner, var rig eller fattig. Aller flottest var det, når rustvognen var sort og hestetrucken – med 2 eller 4 heste. Synd og skam, at de forsvandt.

Men nu var jeg selv med. Familien samle-

des i spisestuen, hvor Farfar lå i sin åbne kiste. Gardinerne var trukket for, skænken var dækket af en hvid dug, og der var pyntet med levende lys og blomster. Stemningen var tung. Jeg ville så gerne tæt på kisten for at se, men jeg kunne ikke klemme mig igennem de sortklædte voksne, der stod og sang salmer. Jeg måtte stille mig tilfreds med at få et glimt af kisten på afstand. Så blev kisten lukket, endnu en salme blev sunget, og kisten blev båret ud til rustvognen. Hvad der siden foregik, husker jeg ikke så præcist.

OLDEFAR – MATHIAS BORN

Men lad mig gå tilbage i historien. Min oldefar hed Mathias Born og blev født den 20. februar 1852 i Ebben nær Bremen i Preussen. Han indvandrede til Danmark i 1884 – efter skilsmisse fra sin hustru, som var ham utro – og slog sig ned i Kolding. Han var cigarmager, og dengang tog mange håndværkere på valsen, en slags praktiktid. De kaldtes navere, og der var respekt om disse håndværkere, hvis færden var underlagt strikte regler. Måske kom Oldefar hertil på denne vis – det er usikkert.

Han giftede sig 20. september 1885 med Maren Kristine Iversen, født den 6. oktober 1857 i Egtved. Ifølge folketællingerne 1890 og 1901 fik de 4 børn. Meta Margrete Born



Oldefar, Mathias Born, ved cigarrullen.

født 1886, Anna Margrete Born født 27. juli 1888, Georg Herman Born født 3. februar 1891 og Dorthea Born født 3. januar 1893. De boede „Bag Søen, 2. linie“, det er nuværende Frydsvej.

Min oldefar var cigarmager, og for at arbejde som sådan skulle han søge om borgerskab. Der blev stillet forskellige betingelser for at opnå dette – man måtte ikke være straffet, have opholdt sig mindst 5 år i Danmark og ikke have modtaget offentlig fattighjælp. Min oldefar fik, ifølge næringsprotokollen, borgerskab som cigarfabrikant den 6. marts 1890. Ifølge vejviseren 1894 boede han på dette tidspunkt i Låsbygade 57, nuværende nr. 53, senere købte han ejendommen Låsbygade 70, nuværende nr. 66, hvor han havde forretning og bolig.

Min oldemor døde ret ung efter et fald, og min oldefar forblev enkemand. Der eksisterer stadig nogle „cigar-rulle-pressere“ fra hans fabrik – disse er gået i arv i familien.

FARFARS OPVÆKST OG UNGDOMSLIV

Farfar, Georg Herman Born blev altså født i 1891 i Låsbygade og boede her gennem hele sin ungdom, afbrudt af skiftende adresser i forbindelse med lærepladser og udlandsophold. Som 15-årig kom han i lære hos isenkræmmer Marius Jensen og gik i Handels-skole 1906-1910.

I lærlingekontrakten kan man bl.a. læse: *Herr Isenkræmmer Marius Jensen forpligter sig*



Butikken/cigarfabrikken, Låsbygade 70.

til at betale til Lærlingen et ugentlig Bidrag for Kost og Logi, af 5 Kr. (skriver fem Kroner) i de første 2 Aar af Læretiden, 6 Kr. om Ugen de sidste 2 Aar af Læretiden, som udbetales hver Lørdag Aften efter endt Arbejdstid til Lærlingen selv. I tilfælde af, at Herr Isenkræmmer M. Jensen selv vil tage Lærlingen i Kost og Logi i sit eget Hjem, bortfalder ovennævnte Bestemmelser, dog kun saalænge, at Herr Jensen yder ham Kost og Logi.“ I lærlingekontrakten står der ligeledes, at undervisningen i Handelsskolen betales af Læremesteren, men bøger til undervisningen betales af lærlingen selv.

Han fik meget tidligt interesse for de ny-modens flyvemaskiner, og i 1907-1908 – i en alder af 17 år – byggede han sin første flyvemaskine hos grosserer Carl O. Grau i Låsby-

gade, hvor han fik stillet et skur til rådighed. Efter endt læretid arbejdede han et halvt år for flypioneren J. C. H. Ellehammer i Istedgade i København, som dog ikke havde råd til at lønne sine folk. Herefter arbejdede han videre på egen hånd, og for at skaffe penge til udvikling af motorer foranstaltede han en vandrestilling for monoplaner og andet, der hørte til luftsport.

Han kaldte udstillingen „Aërodynamisk Model-vandre-Udstilling i Provinserne“. Der var stor pressedækning på denne begivenhed, som i Kolding fandt sted på Hotel Fremad, Låsbygade 14 i den store sal – det senere Astoria og Casino, og i dag en del af Kolding Byferie. Plakaten fra dengang er dateret juni 1911 og annoncerer, at udstillingen åbner i



Georg Herman Born præsenterer sin flyvemaskine forud for udstillingen i Fremads sal i Låsbygade i 1911.

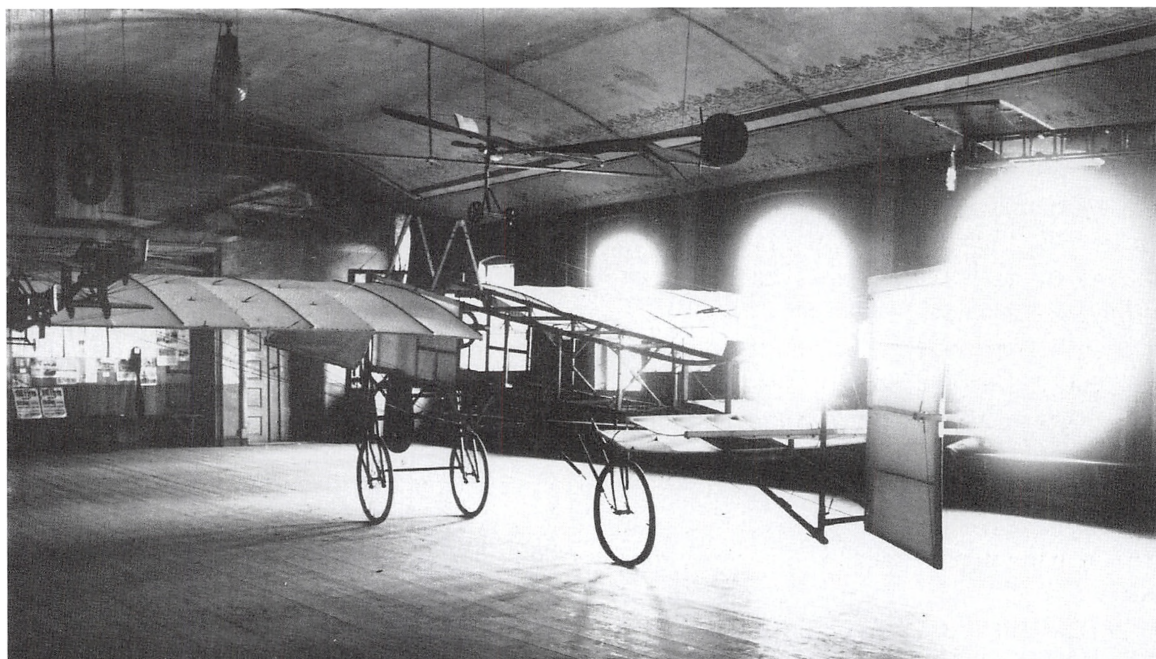
Esbjerg den 8. august. Entre for voksne 35 øre – børn 10 øre. Det blev ingen økonomisk succes – tværtimod. Farfar havde end ikke penge til togbilletten hjem, men kom med som „fragtgods“ takket være en velvillig stationsforstander.

Men Farfar lod sig ikke slå ud. Han søgte stilling som pilot hos et Københavnsk konsortium. Dengang skulle man ikke have flyvecertifikat, og han blev ansat. Han skulle flyve fra Søborg Mose, og der var mange tilskuere. Farfars debut som testpilot er beskrevet i et interview med avisen Jydske Tidende 15. september 1956 – i anledning af Ellehammers jubilæum:

Maskinens tank var fyldt helt op med benzin. Jeg håbede, at den nok kunne lette med så meget



Georg Herman Born i 1956 med plakaten for vandreudstillingen i Esbjerg. Foto: P. Thastum.



Georg Herman Borns miniplan udstillet på Fremad i Låsbygade i 1911.

ombord. Ned kunne jeg jo altid komme, vidste jeg. Så blev motoren startet med håndkraft, jeg gav gas, og maskinen for hen over mosen. Det påstås, at maskinen gjorde et stort hop, inden den løb ned i en grøft og blev fuldstændig knust. Selv slap jeg uskadt fra nedstyrningen“.

Men der skulle ske meget mere. Han fik i 1913 en 1-årig læreplads hos en cykel- og våbensmed. Rejste derefter til Norge for at tjene penge. Blev indkaldt som værnepligtig 1915-1916. Først i artilleriet, men blev p.g.a. flyinteressen, uddannelse og erfaring overflyttet til Hærens Flyveskole som mekaniker.

Fregatten Jylland blev også min farfars arbejdsplads. Fregatten blev efter 25 år i aktiv tjeneste lagt op, og anvendtes som kaserne-skib indtil 1908, hvor marinen satte det på auktion for at skaffe midler til en ny kasernebygning og en ubåd. Salget blev dramatisk, idet et tysk ophugningsfirma bød højest, hvilket blev for meget for en skare dansksindede mænd, som måtte købe det tilbage til overpris. Isat korvetten Dagmars rigning blev fregatten herefter anvendt som udstillings-skib og bugseret rundt til 16 forskellige provinshavne. Udstillingerne spændte lige fra søfarts- og havforskningsudstilling over udstilling af dansk håndværk og industri til udstilling om luftfart. Det var vel det sidste, der var årsag til min farfars liv som sømand. I alt gik der gennem de tre år, det varede, 150.000 besøgende gennem tælleapparaterne.

Skudsmål fra de forskellige lærepladser og ansættelsesforhold fortæller, at Farfar var trofast, pålidelig, en værdsat og respekteret person.

Ønsket om at producere en motor var der stadig, og det lykkedes ham at lave en motor, der minder om nutidens jetmotor, men den

var ikke kraftig nok. Motoren blev bevaret i mange år, men jeg ved ikke, om den stadig eksisterer. Herefter ophørte eksperimenterne, men interessen for flyvemaskiner varede ved hele livet.

VOKSENLIVET SOM INSTALLATØR OG EL-GROSSIST

Georg Herman Borns voksenliv startede i Vonsild, hvor han nedsatte sig som el-installatør. Det er formentlig samtidig, ca. 1916, med giftermålet med min farmor, Dorthea



Georg Herman og Dorothea Born med sønnen Georg Mathias Born i 1919. Foto: Peter Nissen.

Iversen, som var hans kusine. Hun var født 27. juli 1889, havde samme efternavn som hans mor og var ligeledes fra Egtved.

Ved ægteskabet kom min farmor til at hedde Dorthea Born, altså det samme som min farfars søster. De fik 3 børn: Carlo (født ca. 1917), som døde som 5-årig af engelsk syge, Georg Mathias Born (min far) født 9. april 1919 og Edith Born født 27. oktober 1920.

Også Farfar måtte løse borgerskabsbrev, da han nedsatte sig som selvstændig forretningsmand. Først til installatør og siden til købmand. Udskrift af Borgerskabsprotokol-

len for Kolding Købstad m.v. fortæller, at Aar 1923 den 1. Maj forandredes det Georg Herman Born under 3. Oktober 1921 meddelte Borgerskab som Installatør i Kolding Købstad, til Borgerskab som Købmand i Kolding Købstad uden adgang til Forhandling af stærke Drikke.

Efter nogen tid i Vonsild købte Georg Herman og Dorthea Born hus på Sønder Vang i Kolding og boede her til 1929, hvorefter de købte Låsbygården, nu kaldet Borns Gård. Her faldt der ro over feltet, og forretningen blomstrede. Ved forretningens 25 års jubilæum 1. maj 1948 var der en artikel i Jydske Tidende, hvor Farfar bliver rost som



Låsbygården, nu kaldet Borns Gård, i 1956.

en af byens fremmeste forretningsfolk og en af flyvningens pionerer.

Min Farfars interesse for alt det nye varede livet igennem. Alt skulle prøves. Familiens første radio var et krystal-apparat, som Farfar selv lavede. Krystalskålen eksisterer stadig, ligesom den senere radio. Ligeså med telefonen, en fin vægtefon i trækasse er stadig bevaret.

LÅSBYGÅRDEN, NU BORNES GÅRD

Jeg husker Låsbygården meget tydeligt. I længen ud mod Zahmsgade havde forretningen til huse. Der var adgang fra gården. Lidt upraktisk lå ekspeditionen på første sal, og man skulle op ad en stejl trappe. Heroppe lå også kontorerne. I det store kontor mod garden sad min Far og „Sofus“. Sofus var en kontordame, altid klædt i skjorte og armygrøn, glat nederdel og snørresko. Sådan husker jeg hende. Siden var det min faster Edith, der havde den plads.

Farfar havde kontor mod gården. Der kom jeg sjældent. Lageret var et eldorado for legesyge børn. Det var opdelt i flere afdelinger. I området ved disken var der en kabeltromle ligesom en karrusel. Herpå lagde man kabelrullen, og så trak man så mange meter ud, som kunden havde købt. I gulvet var der metermærker. Man kunne godt være heldig at få en tur på karrusellen. Under pakkebordet lå der træuld. Her på første sal var der et hejseværk, så store ting kunne komme henholdsvis op og ned fra gården. Det hejseværk havde en vis tiltrækningskraft på os børn. Og så kunne man jo lege „tag-fat“ langs reolerne.

Et par trin op var der endnu et lager. Her

husker jeg specielt, at mange gamle ting blev opbevaret. Feks. lå der ruller med metervis af perleborter til petroleumslamper, flotte gamle glas-lampeskærme og lampeglass med slibninger. Jeg er så heldig at eje et par af dem. Det var det hyggeligste sted i hele forretningen, syntes jeg. Her kunne man mere end fornemme, hvad der gennem tiden var gået over disken.

Bag kontorerne lå „det ny lager“. Jeg husker ikke, hvad det specielt blev brugt til, men det er stedet, hvor der i dag er teatersal. Stueetagen kom i de senere år til at rumme mere moderne husholdningsting såsom gryder, strygejern osv. Tiden løb fra den slags grossistvirksomheder, og forretningen er forlængst lukket.

„Privaten“ lå ud mod Låsbygade. Fra gården var der indgang til køkkenet, der altid duftede af mad eller bagværk. Jeg kan se min farmor for mig – i den hvide kittel syltede og henkogte hun sammen med hushjælpen og bagte småkager. Der var altid småkager. Trappen ned til kælderen under køkkenet, som jeg syntes, var uhyggelig. Ved siden af køkkenet var der en lille dagligstue. Det var her de daglige måltider blev indtaget, og der hun spillede kort med mig – og der Farfar fik en middagslur på divanen. Bagved lå der et soveværelse og allerbagest den store hall, med hoveddøren fra porten.

Trappen førte til første sal med et stort soveværelse og det store badeværelse med badekar på løvefødder. I stueetagen mod Låsbygade lå 3 stuer en suite: den fine spise-stue med de polerede møbler og det fine tapet, den fine dagligstue med plydsmøbler med fint mahogni træværk ved armlænene og endelig herreværelset med sortbejdsede

møbler, reol og skrivebord. Overalt fine hvide gardiner, vaser, blomster og billeder og malerier på væggene.

Bagved gården lå en have omkranset af høje mure fra de andre virksomheder, men det var en oase i en travl købmandsgård, hvor mange firmaer havde til huse. I et hjørne af haven lå lysthuset, der var stauder, bærbuske og frugttræer. Efeu kravlede op ad murene og dækkede de massive flader. Der var hyggeligt. Det er en meget underlig fornemmelse at gå en tur i det område i dag.

Min far, Georg Mathias Born, var under krigen med i en modstandsgruppe, som holdt til på min farfars lager. Det vidste han dog ikke noget om, og en aften fornemmede han, at der var noget galt i lagerbygningen. Han gik over for at undersøge det, og da han trådte ind ad døren, blev han ramt af et skud i

benet. Vagtposten troede, at det var Gestapo – og så, nå-ja: Bang! Derefter blev Farfar indviet i, hvad der foregik og accepterede det.

Farfar var medlem af Frimurerlogen gennem mange år, men ellers kender jeg ikke meget til hans voksenliv. Han var ikke en farfar, man sad på skødet hos. Jeg husker ham tydeligt som en lille, rund mand, altid med en cigarstump mellem læberne, ofte med alpehue på hovedet og altid med stok. Når jeg mødte ham i Låsbygården, fik jeg et venligt klap på hovedet og et „goddag-lille-ven“. Og det var så det. Billeder fra familiebegivenheder viser ham som en munter mand, men ellers var han vist ikke en mand af mange ord. Det var min farmor, jeg havde kontakt med, og hun var en meget varm og favnende dame, altid god for en småkage og en 25-øre til en is. Hun døde som 89-årig i 1978 og



Låsbygården, nu Borns Gård, set fra gården 1972. Foto: Arnold Hansen.



Georg Herman Born på 65-årsdagen i 1956.

var enke i 19 år. Men det er en anden historie.

Historien om min farfar har jeg samlet dels ved samtale med min onkel John (min fasters mand), dels gennem de mange papirer, der er bevaret og ved besøg på Stadsarkivet i Kolding. Jeg tror, at Farfar kunne have fortalt nogle meget spændende historier, og jeg ærgrer mig over, at jeg ikke lærte ham rigtigt at kende. Men samtidig er jeg taknemmelig og glad over, at så mange papirer er bevaret, at det har været muligt at stykke

historien om en Kolding-profil – min farfar – sammen.

Tak til Stadsarkivet for stor hjælp under slægtsforskningen og for opfordringen til at skrive denne historie, som ellers ikke var blevet til.